

VAN-E EURÓPAI KÖZGAZDASÁGTAN?

INTERJÚ CSABA LÁSZLÓVAL

Van-e európai közgazdaságtan? Mennyiben más az európai közgazdászok közelítése módszertani és tartalmi szempontból, mint az amerikai kollégáké?

A közgazdaságtan eredendően európai diszciplína, hisz legalább egy évszázada létezett már önálló tudományágként akkor, amikor az Egyesült Államok ma ismert formájában létrejött. A tudományág az állam pénzügyeivel, később az állam működésével és beavatkozásával kapcsolatos jelenségeket kutatta, és tudatosan elhatárolódott az egyéni élet kisebb-nagyobb kérdéseinek vizsgálatától. Ez utóbbiakat a lélektanra, a teológiára, az antropológiára, az orvostudományra és nem utolsósorban a háztartás-gazdaságtanra, utóbb a vállalati működést tanulmányozó alágakra hagyta.

Ez a hagyomány a legtöbb fölmérés szerint ma is élő. Míg Európában a „valamire való közgazdászok” jelentős része természetesnek vette és veszi ma is azt, hogy kormányzati felkérésre feladatot vállal, az Egyesült Államokban más a hagyomány. Az ország mérete és a szövetségi kormányzat viszonylagos korlátozottsága okán könnyen gyökeret vert – főleg a második világháború után – a közügyektől való elfordulás, és a közgazdaságtan tisztán formális módszertanként értelmezése.

Ennek megfelelően az európai doktori képzésekben és a tudományos előmenetelben a legutóbbi időkig élt a *humboldti eszmeiség* és az *interdiszciplinaritás*. Egyáltalán nem volt szokatlan, hogy az egyetemi tanári belépő előadást – széles közönség előtt – valaki nem a saját tudományterületéről tartotta meg. Európa lényegéhez tartozik a történeti és az intézményi közelítés – Amerikában 50 év már történelmi távlatnak számít. Európában a sokszínűség még az adott nyelvterületen belül is adott, Amerikában az egységesítés – az olvasztótégely – a legutóbbi időkig valóság volt. Ennek megfelelően – és persze az amerikai kivételes küldetésstudatot is megjelenítve – jelen van a minden időben, minden helyen, mindenre érvényes összefüggések keresése, amit a matematikai formalizmus egyeduralomra jutása és a többnyelven folytatott diskurzus kiiktatása együttesen tovább erősített.

Európában a nemzetgazdaság és az üzleti tudományok egységes kezelése, a filozófikus és a statisztikai közelítések párhuzamos művelése, a módszertani pluraliz-

mus adottság. Amerikában ezzel szemben igen erős az „egyetlen helyes módszer” kultusza és megkövetelése, nem utolsósorban a *Samuelson* által létrehozott neoklasszikus szintézis természete folytán. Európában túlnyomó maradt a természet- és a társadalomtudományok eltérő jellegének elfogadása, axiomatikus szinten is. Amerikában a *walrasi program* – a társadalmi mechanika ötlete, hogy „olyanok legyünk, mint az igazi természettudomány” – maradéktalanul uralkodóvá vált.

Számos téma is eltér, pusztán annak okán is, hogy az Egyesült Államok egyetlen területi állam, az Európai Unió pedig nem állam és nem is konföderáció, hanem államszövetség. Amerikában a kormányzat működése adottság, Európában ádáz és vég nélküli viták tárgya – országokon belül és uniós szinten egyaránt. Európában az állam, a beavatkozás mértéke és módja, a hazai és a nemzetközi aránya állandó vita-kérdés, Amerikában az egyéni élet és a tiszta matematika indukálja a kérdések zömét (amennyiben a vezető lapokat vesszük alapul). A *Quarterly Journal of Economics* például sose közölt cikket a közös európai agrárpolitikáról, a rendszerváltozásról vagy a világméretű éhezéstről. Ebből azonban nehéz lenne levonni a következtetést, hogy mindez nem közgazdaság-tudományi kérdés, míg mondjuk a szépség vagy a testsúly munkapiacon és párválasztásban játszott szerepe az lenne.

Mindezek következtében Európában alapvető kifejezési forma maradt a könyv, a monográfia, egy-egy téma alapos körbejárása előzményekkel és következtetésekkel kibővítve. Az Egyesült Államokban a közlemények jellege és értékelése is az orvosi és a természettudományokban kialakult gyakorlatot követi, szinte kizárólagos mérce az *impakt faktor*, és az előléptetésekben nagy – bár messze nem kizárólagos – szerepet kap a nagy *impaktú* lapokban történő megjelenés. Európában a doktori értekezés jelentős makrostruktúrát alkotó áttekintés, Amerikában három, jó helyen megjelent cikk.

Röviden: az európai közgazdaság-tudomány társadalomtudomány maradt, nem akar szó szerint „bármire”, például fajnemesítésre is használható elemzési eszközzé soványodni. Ezzel szemben az amerikai főáramban épp fordítva áll a helyzet. És ez jelenik meg a Nobel-díjakban is: míg minden más területen – különösen a természettudományokban – jól látható a feltörekvő államok, Kína, India, a kelet-ázsiai valamint az arab országok és Latin-Amerika megjelenése, a közgazdaságtan szentélyébe, főképp a csúcsokra lényegében csak az Amerikában alkotók jutnak el. Mutatóban van egy *Kantorovics*, egy *Selten*, de egyikük sem az elmúlt két évtized kitüntetettje. Még a rebellesek is – *Amartya Sen*től *Oliver Williamson*ig – amerikai egyetemeken oktatnak, igaz, sokszor nem a közgazdasági, hanem az üzleti vagy a társadalomtudományi karon.

Ma a közgazdaságtan leginkább a válságból való kilábalás formáit, eszközeit kutatja. Hol tart ez a folyamat, milyen fejlemények várhatóak, és ehhez mi a hozzájárulása az európai közgazdászoknak?

A válság megértése és feldolgozása szerintem még folyamatban van. Talán épp ezért, a kilábalás kutatását is a már meglévő szekértáborok szerinti szerveződés jellemzi. A tengerentúlon abszolút uralkodó neokeynesianus irányzat – amit ma már a washingtoni ikrek (az IMF és a Világbank) vezető közgazdászai, *Olivier Blanchard*

és *David Lipton* képviselnek – a mennyiségi könnyítés vég nélküli folytatását pártolja. Szerintük helyes az, ha a jegybank a tőzsdét figyeli, mert a cégek tőkeérték-növekedése fedezi az adóssághegy szaporodását, és mivel az egész pusztán névleges folyamat, nem szabad elakasztani a fellendülést.

Európában a mennyiségi könnyítések nemigen hoztak eredményt, a növekedés tényleges, potenciális és trendértéke egyaránt 1–1,5 százalékos szint körül ragadt be. Szembetűnő az is, hogy szerkezeti és szabályozási gondokat aligha lehet a könnyű pénz révén orvosolni. Emiatt Európában lényegesen nagyobb azoknak a táborra, akik a gazdaságpolitikában érvényesülő fiskális és monetáris könnyítés kettősét kételkedve figyelik – például *Hans-Werner Sinn*, *Lámfalussy Sándor*, vagy *Otmar Issing* –, sőt a német alkotmánybíróság februárban egyszerűen törvénytelennek minősítette az EKB korlátlan kötvényvásárlási programját.

Figyelemre méltó, hogy a választóvonal nem az ún. ortodox–unortodox felfogás között húzódik, hiszen minden országban vetettek be korábban nem szokványos vagy nem ismert megoldásokat. Az igazi eltérés abban van, hogy a visszaesés okait mennyiben tekintik szerkezeti jellegűnek, illetve hogy az államnak miben szánunk szerepet: a keretfeltételek javításában, vagy magának a növekedésnek a fölpezsdítésében, azon belül az egyes tényezők stimulálásában. Ezek bizony évszázados dilemmák, miközben a nem hagyományos jelzővel illetett eszközöket – különösen a rögtönzött, rendszerbe nem illeszkedő beavatkozásokat – *Ludwig von Mises* már 1929-ben közreadott, vagyis a nagy válság előtt írt – munkájában bemutatta és kárhoztatta.

Figyelemre méltó továbbá az a vonás is, hogy a 2007–2009-es válságból az új EU-tagállamok rendre jobban jöttek ki, mint a régiek, különösen a nagyok. Az igazi sikertörténeteket Észtország, Lettország és Szlovákia jelenti, emellett az EU-maghoz aligha sorolható Finnország, Svédország és Dánia. Úgy tűnik tehát, hogy a politikai realitások – a francia-német tengely meghatározó volta – és a gazdasági realitások élesen elkülönülnek az Európai Unióban.

Megőrizhető-e az európai jóléti modell, a szociális piacgazdaság? Össze lehet-e egyeztetni ezt a versenyképességi követelményekkel?

Igen, ez jól bizonyítható. Egyfelől: számos empirikus elemzés igazolta, hogy a „konzervatív forradalom” két évtizedében is csak megállt az állami kiadások GDP-n belüli arányának növekedése, de nem fordult visszajára. Más szóval a rég ismert Wagner-törvény¹ nem vesztette érvényét. Másfelől az is figyelemre méltó, hogy a jóléti kiadásoknak is csak a növekedési üteme mérséklődött, de arányuk nem. Sőt, az idő-sődés hatására mind a nyugdíj-, mind pedig az egészségügyi kiadások növekedése folytatódott.

Figyelemre méltó, hogy a legkülönbélebb, empirikus azaz kikérdezéses és statisztikai alapon végzett felmérések szerint a világ legversenyképesebb országai, ezen

¹ Adolph Wagner (1835–1917) német közgazdász 1890 körül mondta ki, hogy az ipari társadalom fejlődése során az állami kiadások részaránya nő a nemzeti jövedelem felhasználásában.

belül a leginkább tőkevonzó országok közt rendre megjelennek a kimondottan nagy újraelosztóként ismert skandináv államok, valamint Belgium és Hollandia is. Szó sincs tehát arról, hogy mindent az adóverseny határozná meg, vagy hogy az állami szerepvállalásban a korábbi „minél nagyobb, annál jobb” elve mára az ellenkezőjébe, a „minél kisebb, annál jobb” elvébe csapott volna át. A legkisebb újraelosztást a fekete-afrikai és a közép-ázsiai országok valósítják meg – és az alacsony közszolgáltatási szint nem teszi őket versenyképessé.

Külön is fontosnak tekinthető a német szociális piacgazdaság tapasztalata. Rövidre fogva: két évtizedes kitérő után a 2004–2013 közötti évtizedben sikerült a munkával szembeni ellenőztözést megszüntetni, a kiviteli versenyképességet fönntartani és egyben a társadalmi egybetartást is megőrizni. Eközben a közpénzügyek a krónikus hiányból többletbe fordultak, ami még 2014–2015-ben is fennmarad. Vagyis: szemünk előtt ment végbe egy olyan megújulás, aminek a lehetőségében többen kételkedtek – ideologikus és szakmai okokból egyaránt.

Mindez arra utal, hogy a hazai viszonyok közt is érdemes a megszokott gondolati sablonokon túllépő, a társadalmi és a gazdasági szempontok új egyensúlyát létrehozó megoldásokon gondolkodnunk.

Az újonnan csatlakozott országoknak, illetve szűkebben a V4 országainak hogy sikerült eddig a felzárkózási folyamat? A válságra adott válaszaik mennyiben azonosak és mennyiben térnek el a nyugat-európai válaszoktól?

Az újonnan csatlakozott országok immár egyáltalán nem képeznek egységes csoportot. Sommásan: Észtország és Lettország az EU mintagyereke a válságkezelés tekintetében, Szlovénia és Csehország gazdasági és politikai teljesítménye viszont annyira gyenge, hogy ahhoz képest még a magyarok is joggal húzhatják ki magukat. Jól kitapintható, hogy immár nem a történelmi örökség, hanem a gazdasági válaszok és az ezeket erősítő – vagy éppen lerontó – politikai döntések sora az, ami a végkiemtetet alakítja.

Ha valaki nem híve valamely determinisztikus világfelfogásnak – mint amilyen a neoklasszikus közgazdaságtan, vagy épp a marxizmus – akkor bizonyára nem is lepődik meg ezen a felismerésen. Hiszen kettős dolgot állíthatunk. Egyfelől: a közelmúlt terhe mégsem annyira súlyos, mint a rendszerváltozás elején azt föltételeztük és hinni is szeretttük volna. Nincs mentség téves vagy meg sem hozott döntéseinkre. Másfelől: a sok évszázadon át ívelő, talán kevésbé közvetlen *pályafüggőség*, amit a hazai történettudományi irodalomban *Szűcs Jenő*² képviselt, bizonyára jelentős magyarázója a világ gazdaságtörténetében megfigyelhető irányzatoknak. Ma már minden jelentős elemző, *David Landestől Daron Acemogluig* elismeri, hogy a történelemnek van szerepe, akkor is, ha a pályafüggőség mellett a *pályateremtés* jelentőségét is nehéz lenne cáfolnunk. Ha csak az olyan közismert példákra gondolunk, mint a háború utáni Németország, Japán, Szingapúr vagy Chile, nehéz lenne elvitatni e tényező jelentőségét. De ugyanígy a rossz példák közt szereplő Argentínában,

2 Szűcs Jenő: Vázlat Európa három történelmi régiójáról. *Történelmi Szemle*, 1981/3.sz.

Bolíviában vagy Kubában sem lehet a folyamatokat megérteni a politikai elit jellege és – bizonyos következetességgel meghozott – döntései mellőzésével, pusztán a tényezőellátottság, vagy a felhalmozási ráta számszerűségeiből levezetve a végeredményt.

Az igazán meglepő az átalakult országok tekintetében az, hogy ha nem a negyedéves, hanem a negyedszázados irányzatokat vesszük alapul, akkor az igazi sikertörténetnek azok az országok bizonyultak, ahol kimondottan unalmas, újításokat – és persze melléfogásokat – mellőző gazdaságpolitika volt megfigyelhető. Ilyen mindegyik Lengyelország, a már említett Észtország, de Románia is. Lengyelország utolérte, az egykori szovjet periféria, Észtország 6 százalékponttal, a Monarchiában a legelmaradottabb területek közé tartozó Szlovákia több, mint 10 százalékkal hagyta el az egykori magállam Magyarországot, míg Románia elmaradása sosem volt ily csekély hozzánk képest: 17,5 ezer euró Magyarországon és 13,6 ezer euró Romániában 2013 végén az egy főre jutó jövedelem, vásárlóerő-paritáson mérve.³

Az előbbieket összegzően szemlélteti az, hogy a közös valutát egykori periféria-államok tudták bevezetni, míg a hagyományos, közép-európai értelemben vett centrumországok rendre kimaradtak belőle. És többnyire nem önszántukból, ha csak nem La Fontaine-i értelemben.⁴

Ha van igazi vízvázalasztó, akkor az az, hogy az új tagállamok egyike sem kísérletezett a nagy tagállamokban legalább időnként uralkodó, keresletélénkítő, neokenyesei irányzatokkal.

Az elmúlt húsz-huszonöt évben mivel tudott hozzájárulni a térség a világ közgazdaságtudományának fejlődéséhez? Melyik terület a legerősebb?

E kérdésre kettős válasz adható. Egyfelől: számos pályatársunk – különösen a fiatalabb nemzedékekből – úgy döntött, hogy munkáját külföldön folytatja. Ők gyakorta az alapképzést is már vezető – sokszor amerikai – egyetemeken szerezték, és az ottani szellemi életbe épültek be. Jó látni az egyre több magyar nevet a főáramú nagy lapok hasábjain. Ugyanakkor közülük kevesen vállalkoznak – ha egyáltalán vállalkoznak – arra, hogy gondolataikat magyar nyelven is megfogalmazzák, vagy hogy egy-egy konferenciafellépésen túl az itthoni szellemi életben is szerepet vállaljanak. Utóbbit egyébként – megfelelő ösztönzők mellett – a külföldi pályatársak bármelyike megteszi. Folyóirataink – e lap különösen – rendszeresen közölnek fordításokat, ami egyfajta küldetés. De az anyanyelven, szabatosan és igényesen megfogalmazott, hazai közönségre hangszerelt megszólalást bizony nem pótolja. Talán ezért is alakult úgy, hogy a tudomány szak elismert művelői – a ma élők közül *Kornai Jánostól Szentes Tamáson át Augusztinovics Máriáig* – mindig fontosnak tartották ezt, emellett a már meglévő szövegek magyar nyelvűre ültetett változatának közreadását is igényelve.

³ ECB: *Statistics Pocket Book*, 2014 április, 40. old.

⁴ Az ismert mesében a róka, miután a küzdelemben elvesztette farkát, a farktalanság előnyeiről kezd győzködni társait.

Másfelől: az itthon maradottak túlnyomórészt a világgazdasági fejlődés, a globalizáció, az uniós kapcsolatok, az államháztartás fenntartható kiegyensúlyozása, a növekedélmélet és ekképp a rendszerváltozással összefüggő, különféle elvontságú kérdések művelése révén szereztek maguknak rangot, mind az MTA, mind az egyetemek keretében. Fontos eredmények születtek a vállalatkutatásokban – mind a versenyképesség, mind a magánosítás, mind a tanuló vállalatok, mind a viselkedési gazdaságtan alkalmazásai tekintetében.

Jelentős új mozzanat az is, hogy a térségünkben történeteket egyre szélesebb összefüggésbe helyezik. Egyrészt egyre gyakoribb, hogy az elemzés egysége az EU és nem a V4. Másrészt erősödik a társtudományokkal karöltve végzett elemzés és a nemzetközi kutatások keretében végzett analízis is.

Hogy ítéled meg a közgazdaságtudomány hazai oktatásának alakulását a nemzetközi tendenciákhoz képest?

Nem lehet szó nélkül hagyni azt, hogy a közgazdaságinak nevezett képzésnek ma már csak töredéke – kevesebb, mint 5 százaléka – kimondottan közgazdaságtudományi jellegű. Még leginkább mesterszinten fordulhat elő, hogy az egyéb – menedzsment vagy pénzügyi, esetleg nemzetközi – irányok hallgatói legalább részben efféle ismeretekkel vértéződnek fel. Súlyos gondok vannak az utánpótlással, már mennyiségi értelemben és MA-szinten is, amit több kapacitásszűkítő intézkedés és az intézmények jelentős részét uraló rövidlátás csak súlyosbít. Erős a külföldre áramlás, immár BA-szinten is.

A hazai képzés a súlyosan lemaradó kontinentális európai gyakorlatot követi, ahol az egyoldalú mennyiségi szemlélet és a költségtakarékosság minden egyebet felülír. Ha bármely magyar egyetem oktatóinak óraterhelését, díjazását és az általuk ellátott hallgatói létszámot a vezető amerikai egyetemekéhez hasonlítjuk, nemcsak az abszolút, hanem a relatív számok tekintetében is elborzasztó a kép.

Kifejezetten sorscsapásnak tekinthető a bolognai rendszer átvétele, különösen hogy az erőteljes relatív forrásszűkítéssel, illetve a kezdeti időszakban ennek ellenére végbement, a minőség szempontjait elhanyagoló intézményi expanzióval társult. Túl sokan adhatnak és adnak is ki közgazdaságinak tűnő, ámde valódi fedezettel nem bíró okleveleket. Ezek birtokosai érdemben meg sem kísérelhetik, hogy jó színvonalú külföldi intézményekben – nemcsak egyetemeken, de bankoknál, cégeknél – állást kapjanak, már a képzettségüknek megfelelően.

A makro- és mikroökonómiára osztott, amerikai tankönyvekre épített közgazdasági alapképzés mára már épp oly messze került a hazai valóságtól, mint egykoron a szocializmus és a kapitalizmus politikai gazdaságtana volt. Funkciója is egyre inkább arra hasonlít: túl kell esni rajta ahhoz, hogy a hallgató utána valami hasznosat elsajátítson. Ez megengedhetetlen fényűzés, különösen addig, amíg az osztatlan képzést – egyfajta szakmai minimumként – helyre nem állítják, és különösen a BA-szintről már közvetlenül a „munkapadhoz” kerülő többség szempontjából. Annál is inkább, mert az efféle formális beiskolázás egyáltalán nem alapozza meg az élethosszig tartó tanulást, ami mára már messze nem üres jelszó, hanem mindennapos követelmény. Akkor is, ha a tanulás jó része a munkahelyen, vagy általa szervezett és

finanszírozott formában történik. Vagyis: már alapszinten is a hazai gyakorlat, a hazai valóság szempontjait követő, használható tudást adó, elemzőkészséget fejlesztő, ugyanakkor jó minőségű, az önálló gondolkodást és a problémamegoldást segítő képzést kellene kialakítanunk.

Összegezve: a formai egységesítés – közelítés – a gyakorlatban *tartalmi távoldást* eredményezett, lényegében a teljes képzési körben, és különösen a munkaadók által díjazott tudást tekintve. Bizonyára van valami oka annak, hogy a szakdolgozatok öthatodában semmilyen módon sem jelennek meg azok az ismeretek, amelyek a tananyag oroszánrészét adják.

Köszönöm az interjút.

TRAUTMANN LÁSZLÓ

